

Скопиченко О.В.

студентка,

Науковий керівник: Співак В.М.

доктор політичних наук,

Інститут післядипломної освіти

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СПАДКОВИЙ ДОГОВІР ТА ЙОГО ЮРИДИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Договір як різновид юридичних фактів належить до числа правомірних дій, що вчиняються з волі його учасників і спрямовуються на виникнення, зміну чи припинення цивільних прав або обов'язків. Характерними рисами договору як юридичного факту є те, що в ньому виражається взаємна, співпадаюча воля сторін, а також те, що він є узгодженими діями суб'єктів, спрямованими на досягнення певних цивільно-правових наслідків: встановлення, зміну, припинення цивільних правовідносин. У сукупності цивільно-правові договори утворюють єдину систему нормативних приписів можливої поведінки суб'єктів. Система цивільно-правових договорів як єдина система зі складними взаємозв'язками її елементів характерна як внутрішньою єдністю, так і диференціацією договірних відносин, що зумовлена особливостями конкретних майнових відносин, опосередкованих договорами.

Теоритична основа дослідження даної теми викладена у працях багатьох вчених, зокрема: А. С. Амеліної, В. В. Васильченко О. В., Дзери, Ю.О. Заїки, С.В. Мазуренко, Р.А. Майданика, З.В. Ромовської, Є.О. Рябокonia, О.Є. Харитонova, С.Я. Фурси, В.Ю. Чуйкової, Н.П. Шами та ін., однак деякі з цих питань так і не одержали однозначного вирішення.

Правове регулювання спадкового договору в ЦК України вже декілька років викликає дискусії серед науковців, особливо щодо його юридичної характеристики та місця в ЦК [1, 120].

Відповідно до ст. 1302 ЦК за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача.

Сьогодні в юридичній літературі немає єдиної позиції стосовно визначення спадкового договору, а стосовно юридичної характеристики спадкового договору можна зустріти діаметрально протилежні думки. Так, одні автори вважають, що він є двостороннім, має (взаємний) характер, для якого характерно волевиявлення двох сторін, засноване на диспозитивних засадах. Права і обов'язки щодо договору лежать на обох сторонах: набувач набуває право власності на майно у випадку виконання розпорядження (майнового або немайнового характеру) відчужувача. Відчужувач, у свою чергу, має право вимагати від набувача виконання обов'язків матеріального або нематеріального характеру. Інші автори [4, 517; 2, 301; 3, 1076], до яких відносимо й себе, вважають, що спадковий договір є одностороннім (з моменту укладення договору в набувача виникають обов'язки вчинити певні

дії в інтересах відчужувача, а відчужувач має право вимагати виконання дій, передбачених договором). Така наша думка пояснюється розумінням взаємних договорів як договорів, за якими сторони мають кореспондуючі права та обов'язки стосовно один одного.

Так, Р. А. Майданик зазначає, що спадковий договір є «одностороннім, консенсуальним, безоплатним або оплатним, алеаторним, особистого характеру, довготривалим, з ускладненим порядком зміни і дострокового розірвання правочином з надання послуг під умову відчуження на користь набувача належного відчужувачеві майна на випадок його смерті».

В. В. Васильченко вважає, що спадковий договір слід визнати «як окремий самостійний вид спадкування і внести відповідні зміни до ст. 1217 ЦК України, яку слід викласти в такій редакції: «Спадкування здійснюється за заповітом, за спадковим договором або за законом».

На думку Є. О. Харитонова, спадковий договір «за своєю суттю не є «договором про спадкування», оскільки спрямований на встановлення, передусім, не спадкових, а зобов'язальних відносин». Такої самої позиції дотримується і Верховний Суд України, зазначаючи, що перехід майна від відчужувача до набувача на підставі спадкового договору не є окремим видом спадкування, а тому на відносини сторін не поширюються відповідні правила про спадкування.

Немає єдності думок і щодо того, чи є даний договір реальним або консенсуальним. На думку більшості науковців, спадковий договір є консенсуальним (укладеним з моменту досягнення сторонами згоди щодо основних його умов; саме з цього моменту виникають права і обов'язки сторін) [4, 517; 2, 301; 5, 738].

В. В. Васильченко зазначає, що спадковий договір «є консенсуальним, оскільки момент його укладення пов'язується з досягненням згоди за всіма істотними ознаками і тягне за собою виконання цивільних прав та обов'язків контрагентів після втілення правочину у встановлену ст. 1304 ЦК нотаріальну форму».

У свою чергу, С. В. Мазуренко визначає, що спадковий договір може бути як реальним, так і консенсуальним: «якщо за умовами спадкового договору набувач повинен виконати певні дії після смерті відчужувача, договір є реальним, оскільки буде вважатися укладеним з моменту передачі майна набувачеві. Якщо ж спадковим договором передбачається, що набувач повинен виконати дії за життя відчужувача, права і обов'язки виникають у момент досягнення домовленості. У цьому випадку договір вважається консенсуальним».

На нашу думку, спадковий договір є консенсуальним, оскільки він набуває чинності саме з моменту досягнення згоди сторін з усіх істотних умов договору і надання йому передбаченої законом форми. Проте в літературі висловлюється думка, що спадковий договір слід розглядати і як реальний, і як консенсуальний.

За ознакою односторонності – двосторонності В. В. Васильченко та В. Ю. Чуйкова характеризують спадковий договір як двосторонній, оскільки правами та обов'язками наділяються обидві сторони: з однієї сторони, набувач

набуває право власності на майно відчужувача і має право вимагати розірвання договору в разі неможливості виконання ним розпоряджень, а з іншої – зобов'язаний належним чином виконувати розпорядження контрагента.

З. В. Ромовська не вважає спадковий договір двостороннім, зазначаючи, що «спадковий договір, будучи двостороннім правочином, одночасно є одностороннім договором. Відчужувач у спадковому договорі не має обов'язків, це пояснюється особливістю даного інституту».

Щодо оплатності спадкового договору думки науковців єдині. Р.А. Майданик зазначає, що спадковий договір є безоплатним або оплатним залежно від суб'єктної спрямованості зустрічного надання. «Безоплатним є спадковий договір, укладений на користь третьої особи. Безоплатність такого спадкового договору полягає в тому, що відчужувач не отримує зустрічного надання з боку набувача. Оплатним є спадковий договір, у якому майнове надання однієї сторони вчиняється на користь іншої сторони.».

Слід також зазначити, що спадковий договір відноситься до алеаторних (ризикових) договорів, оскільки на момент його укладення обсяг прав і обов'язків точно невідомий: набувач не може передбачити ані суми витрат на виконання розпоряджень відчужувача, ані якою буде вартість майна на момент переходу до нього права власності. Крім того, взагалі невідомо, чи зможе набувач отримати майно у власність, оскільки він може померти раніше за відчужувача.

Спадковий договір укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню, що має істотне юридичне значення.

Предмет спадкового договору також визначається в юридичній літературі по-різному. Так, А.С. Амеліна вважає предметом спадкового договору визначені договором дії майнового або немайнового характеру, які має виконати набувач до відкриття спадщини чи після її відкриття. У свою чергу О.О. Бичківський зазначає, що предмет цього договору є майно, яке належить відчужувачу і переходить у власність набувача у випадку смерті відчужувача.

На нашу думку, найбільш слушною є викладена в юридичній літературі позиція, що спадковий договір фактично має два предмети: основний та допоміжний. Основним предметом є передача майна у власність. Допоміжний предмет становлять дії набувача на виконання особистого розпорядження відчужувача.

Сторонами в спадковому договорі визнаються відчужувач і набувач. Відчужувачем може бути повністю дієздатна фізична особа. Укладення договору недієздатною особою або особою, обмеженою в дієздатності внаслідок зловживання спиртними напоями або наркотичними засобами, є підставою для визнання такого договору недійсним. Набувачем також може бути лише повністю дієздатна фізична особа, оскільки за умовами договору необхідним є виконання певних дій матеріального або нематеріального характеру. Набувачами в спадковому договорі можуть бути також юридичні особи.

Список використаних джерел:

1. Заїка Ю. О. Спадкове право України: навч. посібник / Заїка Ю. О. – К.: Істина, 2006. – 216 с.
2. Слипченко С. О. Цивільне і сімейне право: Конспект відповідей на залік та екзамен / Слипченко С. О., Смотров О. І., Кройтор В. А.; вид. 3-є, випр. і доп. – Харків: Еспада, 2007. – 336 с.
3. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. 3-є вид., перероб. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – Т. II. – 1088 с.
4. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) / За ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: ФО-П Колісник А. А., 2009. – 544 с.
5. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. Є. О. Харитоновна, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубевої; 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Правова єдність, 2009. – 744 с.

Труфанова Ю.В.

*викладач кафедри правового регулювання
економіки і правознавства юридичного факультету,
Тернопільський національний економічний університет*

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ПРАВИЛ ПРО РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ ДО МЕХАНІЗМУ ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРУ НАЙМУ (ОРЕНДИ)

У цивілістиці немає єдиного підходу до визначення поняття «розірвання» договору та його співвідношення з поняттям «припинення договору». Традиційно під розірванням договору розумілося припинення його дії на майбутній час. З.Заменгоф визначав розірвання договору як акт, спрямований на дострокове припинення на майбутнє дії договору з метою припинення на цей же час договірної зобов'язання, строк виконання якого повністю чи частково не настав, або виконання якого має триваючий характер [7, с. 6]. Схоже визначення договору дає і Н.Процьків, яка вважає, що розірвання договору – це дія, направлена на припинення частково або повністю невиконаного договору на майбутнє [8, с. 19]. А.Блащук вважає такий підхід певною мірою помилковим, оскільки при розірванні договору сторони можуть вирішити правову долю вже виконаних обов'язків, а отже, не варто говорити про припинення договірних зобов'язань лише на майбутнє [1, с. 69]. З приводу висловленого зауваження слід відзначити наступне. Відповідно до ст. 599 ЦК України зобов'язання припиняється виконанням, проведеним належним чином. Таким чином, виконане зобов'язання уже є припиненим. Міркування А.Блащука про можливість вирішення сторонами при розірванні договору правової долі вже виконаних обов'язків ґрунтується насамперед на положеннях ч. 4 ст. 653 ЦК України, яка передбачає, що сторони не мають права вимагати повернення того, що було виконане ними за зобов'язанням до